

KAĞIZMAN'DA BİR GELENEK TAŞIYICI: AŞIK ALI ÇAVUŞ

Mustafa ARSLAN*

Kağızman, Aşıklık geleneğinin gelişmesinde ve günümüze kadar uzanmasında büyük bir öneme sahip olan odak noktalarındandır. Bu bölgede; Cevlani, Esmani, Cemal Hoca, Hafzi, Erdemi, Mennani, Devrani gibi geleneği canlı tutan, yaratıcı ve icracı pek çok temsilci yetişmiştir.

Aşık Ali Çavuş (Balta) da bunlardan biridir. 1833 (1917) yılında Kağızman'ın Kozlu köyünde dünyaya gelmiş, küçük yaşta anne ve babasını kaybedince, bir müddet ağabeyi Ömer'in yanında kalmış, daha sonra Köték kasabasına yerleşerek değirmencilik yapmaya başlamıştır.

Sözle, sözle bir ilgisinin olmadığını söyleyen Ali Balta, yorgun olduğu günlerden bir gün değirmende uykuya dalmış, gördüğü bir rüya üzerine, "Ali Çavuş" mahlasıyla aşık olarak çalıp söylemeye başlamıştır. Bir ara, geçim sıkıntısı yüzünden gurbete çıkan aşık, Eskişehir, Bursa, İstanbul gibi şehirleri dolaşmış, buralarda yaşadığı maceralar ve sıkıntılı günleri "Aşık Ali Çavuş" adlı hikâyesinde dile getirmiştir. Gezdiği şehirlerde de umduğunu bulamayan aşık, tekrar memleketine dönmüş, 14 Mayıs 1985 günü, Muş'a dönüşü giderken geçirdiği trafik kazasında hayatını kaybetmiştir.

Ali Çavuş, bölgede çok sevilen bir aşık olmasına rağmen, fazla şöhret sahibi değildir. Bunun sebebi olarak, bölge-

nin gelenek açısından çok güçlü bir yapıya sahip olmasının yanısıra, Ali Balta'nın içinde bulunduğu maddî ve manevî sıkıntılar önemli rol oynamıştır. "Kırk yıllık kara günler" in son yıllarında dünyaya gelen, çocukluğu ve gençliği sosyo-kültürel değişmelerin yoğunluğu içinde geçen aşığın yaşadığı devir, millet vicdanında büyük sarsıntılara sebep olan savaşlar, göçler, kıtlıklar ve sosyal değişmelerle doludur. Bu durum, cemiyetin ortak hayat görüşünü ve ülkelerini aksattiren sözlü geleneğe ait ürünlerin ve temsilcilerinin teşekkülü için önemli bir yaratma zemini oluşturmaktadır. Bir de ailesini küçük yaşlarda kaybetmenin hüznü ve yalnızlığı, Ali Çavuş'un duygularını geleneksel tarzda ortaya çıkarmış, öte yandan onu geçim sıkıntısına sürükleyip, usta aşıklar arasına girmesine de bir engel teşkil etmiştir. Böyle olmakla birlikte geleneği iyi tanıması, hem şiir hem hikâye söylemesi ve bunları saz eşliğinde icra etmesi Ali Çavuş'u başka "gelenek taşıyıcı"lardan ayıran özelliklerdir.

Biz, aşığın kendi el yazısıyla tuttuğu üç defterden ve çeşitli zamanlarda kaydedilmiş ses bantlarından ikiyüzdenden fazla şiiriyle, biri otoktyografik, üçü "kara hekat" olmak üzere yedi hikâyesini tespit etmiş bulunuyoruz.

Aşığın tesbit edebildiğimiz hikâyelerini başlıca iki gurupta toplamak mümkündür: 1-) Nazım-nesir karışık olanlar;

Åık Ali Çavuş Hikâyesi, Doratođlu Mehmet, Hübyan ile Süfyan, Necip ile Telli.

2-) Nesir olanlar (Kara Hekât) : Şer-yarlı Hasan, Hoca Mehmet'in Hikâyesi, Kadının Rahmani.

Ali Çavuş'un şiirleri, genel olarak binbir macera dolu bir ömrün canlı te-rennümlelerinden ibarettir. Åık, tabiat, gurbet, ayrılık, memleket sevgisi, yok-sulluk, nasihat, sosyal hadiseler işlediği başlıca temalar olarak sıralanabilir. Bunlar arasında özellikle sosyal hadiseler ve nasihatler önemli bir yer tutar. Hecenin onbirli, sekizli ve onbeşli kalıp-larını çokça kullanan Ali Çavuş, Åık tarzının hemen bütün türlerine ait örnekler vermiştir. Atışma, güzelleme, muamma, taşlama onun en çok örnek verdiği türler olarak gösterilebilir.

Hikâyelerinde ise, halk hikâyeciliğinin asırlardır devam ede-ğen tekniklerini, ortak deklamlarını ve mo-tiflerini açıkça görmemişmişizdir. Her ne kadar, Ali Çavuş'un oğlu bizim tesbit ettiğimiz hikâyelerin hepsinin, ta-mamen babası tarafından tasnif edildiğini söylese de, Åık, içinde yaşadığı ge-lenekten aldıkları kendi kabiliyeti ve hayal gücüyle yeniden düzenleyerek Åıklık geleneğine katkıda bulunmuş bir kültür taşıyıcısıdır. Onun kendi başan-dan geçen olayları hikâye ettiği etobi-yografik hikâyesinde bile, bilinen pek çok hikâye ile benzer epizodlar ve motifler göze çarpar. Tabii olarak bu durum, "aynı anlatıcının her anlatımın bile yeni bir varyant olarak ele alınması"nın gerektiği sözlü geleneğe çok önemlidir. Anlatıcının, içinde bulunduğu çeşitli şartlara göre düştüğü psikolojik duru-mun, anlatmada ortaya çıkan değişikliklerin tespiti, bize gelenek hakkında daha açık bilgiler vermektedir. Bu se-

beple Ali Çavuş'un hikâyelerindeki, hat-ta şiirlerindeki benzerlikler, Åıklar ve sözlü geleneğin diğer temsilcileri arasın-daki ilişkiyi ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, Ali Çavuş için, gelenek kültürünü canlı tutmaya ve taşımaya hizmet eden; bu kültürden aldığı malze-meyi modern unsurlarla birleştirecek iş-leyen ve eserler ortaya koyan, sosyal ve kültürel değişiklikler içinde dünyâ ve bu-günü yaşayabilen "tam bir gelenek taşı-yıcısı" demek doğru olacaktır.

Biz, sözlerimizi -Åığın hikâyelerini bir başka yazımızda ele almak amacıyla- şiirlerinden örnekler vererek bitir-mek istiyoruz.

-1-

Dinle, kulak ver benim sözüme,
Sev seni seveni geride durma.
Eđer düştüñsen aşkın közüne,
Bülbül dek kendini figana vurma.

Gül duymuyor ki bülbül zarını,
Boğuna harcama elde varını,
Evvel Allah, sonra çağır pirini,
Boğ yere bağırıp kendini yorma.

• Eđer almışsan o pirden dolu,
Fehmin idrak eder sağ ile solu,
Allah'ı unutma, gösterir yolu,
Derya-yı ummanım kendini kırma.

Benim bu sözlerim size hatıra,
Pir-i mugan maşuğuma yetire,
Hızır alıp seni ona götüre,
Her "dostum" diyene sırrını verme.

Ömürler tüketir aşkın közünden,
Arif olan anlar benim sözümden,
Bir yuva kurmadım yârın yüzünden,
Ali Çavuş gibi kavrulup durma.

-2-

Ali Çavuş, "yar elinden bade içip",
Åık olduğu rüyasından uyandıktan son-

ra Cemal Hoca'nın yanına gider, onun
sazını alır, rüyasında gördüklerini şöyle
dile getirir.

Bir vakit rüyamda gördüm bir hal,
İstemem dünyada devleşti, varı,
Kendim yayanım, aşkım süvari,
Aşk stana bindir gitmek gerektir.

Halkı okudum oldum divâne,
Onun aşkıyla kaldım yana yana,
Çevirip yürütü döşer bu yana,
Bir pirin elinden tutmak gerektir.

O berrak suyu bana getiren,
Pir elinden alıp bana yetiren,
Terzi dükkanından libas götüren,
Bir kat aluben geymek gerektir.

Oturduğu yere serilen bezdir,
Çavuş'u yakan ateş ile közdür,
Vallahi billahi sözümüz sözdür,
Fikir deryasına dalmak gerektir.

-3-

TAHTAKURUSU DESTANI

Katırcı bankaya koydu parayı,
Tahtakurusuna bulmaz çareyi,
Şişirdi, kabarttı ben biçareyi,
Yedi benli yedi tahtakurusu.

Kimi ayağımdan tattu kimi başımdan,
Kimi kırpığımdan tuttu, kimi kaşım-
dan,

Bir hafta çahşamadım kaldım işimden,
Tahtakurusu değil köpek sürüsü.

Gece geçti, alamadım uykumu ben,
Ey Katırcı ilaçla, ilaç çıkarmıştır sen,
Ne adamın ne insanın bilmem nesin
sen,

Bir orduya karşı koyar bunun birisi.

Gece sabah oldu ben başladım yarıya,
Hem şişirir, hem kaşırır, sırâ geldi sa-
nıya,

Turnak lazımdır ki vücudumu kaşıya,
Çavuş hastalanmış, evde kalkmaz ka-
rısı.

-4-

KIRPIS DESTANI

Kırpısta'ki din kardaşlar,
Yunanlılar zulme başlar,
Suda balık gökte kuşlar,
Bu sızama dayanamaz.

Başımızda büyük önder,
Gel bizi cepheye gönder,
Şu kâfirler sultim eder,
Oldürür, soyduğum komaz.

Allah Allah Türkün tını,
Aydımlar kara günü,
Yunan yeter ettin bunu,
Batıl dinde iman olmaz.

Atamızdan aldık derel,
Bu gürlüyen Türkün sesi,
Türk milletinin hepisi,
Bir ıktır asla sönmöz.

Yatan çehit duran gazı,
Cennet sizin, aise arzu,
Bunu bilmez alçak, dürtü,
Kırpas bizim, kimse girmez.

Atatürk şimdi bin olmuş,
Ordu alay, tümen dönmüş,
Bütün dünya Türk'ü duymuş,
Ali Çavuş senma gülmez.

-5-

Ali Çavuş'un Niyazi, Yoksull, Deryanı,
Kılıçoğlu gibi aşklerle yaptığı atışmalar
da vardır. Bunlardan Kılıçoğlu ile yaptı-
ğı atışmayı örnek olarak veriyoruz :

Ali Çavuş :

Dinle bu sözüme cevap isterim,
En evvel ahkâmı bosan kim idi ?
Kimlerdir babaya asi olanlar,
Üstümden şaraba ezen kim idi ?

Kılıçoğlu:

Adem'den evvelâ fânî dünyada,
Şeriat bâhanda nazır kim idi ?
Meşgulde kalanın dâdına yeten,
O vade Hazret-i Hızar kim idi ?

Ali Çavuş :

Boyle rivayet etti erenler,
Tarihte iğitti dostlar yârenler,
Kaçtır Allah'lık dâvasın güdenler,
En evvel putları düsen kim idi ?

Kılıçoğlu :

O zamanda nice padişah vardı ?
Ne yerde eylendi, tahtgâhı kurdu ?
Kaç yıl hükmeyleyip saltanat sürdü ?
Onun etrafında vezir kim idi ?
Ali Çavuş :

Ali Çavuş der ki, ezeli ezeli,
Kalem-i kudretten yazdı lemyezeli,
Nebi-yi Miraç'tan dörtüytüz yıl evvel,
Peygambere mektup yazan kim idi ?

Kılıçoğlu :

Kılıç der, o vakit yok idi ayet,
Ne zikrinin ederdiler ibadet ?
Ne sebepten Hakk'a yetti şikâyet ?
Tertibi biz için düsen kim idi ?

-6-

Ali Çavuş zaman zaman halkın durumunu güler önüne seren, sosyal konulu şiirlerde söyler.

Gözlerim yolları kılığın yekte,
Bise bir yardım isterim beğim;
Toplumun dokuz çektirme nökte,
Kurtar bunlardan bizleri beğim.

Ağzınız sensin dilimiz sen,
Kolumuz sensin elimiz sen,
Derdimize ortak olan da sen,
Söylerken dinlerim sözlerin beğim.

Benim de yaşım yetmiş buldu,
Fakir fakara eselsiz öldü,
Nahyemiz bakımsız, rengimiz soldu,
Hastanemize doktor gözlerim beğim.

Ali Çavuş yazar dardını size,
Siz azız beğler, acıyın bize,
Evvelallah güveniris hepimize,
Diyerek son bulur sözlerim beğim.

-7-

Ağzın oğlundan aldığımız bilgiye göre,
Ali Çavuş Muş'a döğüne gitmeden önce
oğlunu çağırıp şu şiiri yazdım ve "ca-
num hiç gitmek istemiyor ama, birşeyler
beni oraya çekiyor" demiş.

Gidiyorum gelmez yola,
Dostlara selâmım olsun.
Ben Ağzım hep yazarım,
Sizlere kelâmım olsun.

Ne gelirse Hak'tan gelir,
Arif olan Hakk'ı bilir,
Kaderine razı olur,
Dilimde alemim olsun.

Durmaz gurbeti gezerim,
Hem okurum hem yazarım,
Ölürsem kazın mezarım,
Helâl bir yüregiz olsun.

Ali Çavuş yetmiş yaşında,
Azrail daim peşinde,
Mezarımın baş taşında,
Yazacak kalemim olsun.

NOTLAR

* Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Arş.Gör.

1 Ağzın şiirleri ve hikâyeleri üzerine bir inceleme tarafımızdan yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. (Aşk Ali Balta-Şiirleri ve Hikâyeleri, DEÜ. SBE. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İzmir-1992)